

סוף שבוע

איך קורה שהיידיש פורחת דווקא בשוודיה?

מתברר שהיידיש היא שפה רשמית בשוודיה, ויש אפילו סוכנות ממשלתית שלמה שמוקדשת לקידומה

מתוך ההצגה "מחכים לגודו" ביידיש, שעלתה בתיאטרון המלכותי בשוודיה צילום: Magnus Swärd/Judisk Kultur i Sverige

התראות במייל

דיויד סטברו

15 בפברואר 2024

זה היה פחות משבועיים אחרי 7 באוקטובר. פסטיבל הג'אז של סטוקהולם התקיים אמנם כרגיל, אבל עבור חלק ממבקרי שום דבר לא היה רגיל. הופעתו של הבסיסט הישראלי אבישי כהן, שהיתה אמורה להיות אחד משיאי הפסטיבל, בוטלה בגלל המלחמה, ולרבים מיהודי שוודיה והישראלים שחיים בה זה היה אות ראשון לתקופה קשה מאוד. אבל 18 באוקטובר בערב היה שונה. על במת הג'אז החשובה ביותר בשוודיה הופיעו 13 מוזיקאים לפני אולם מלא. מבחינה מוזיקלית זו היתה הופעה מרהיבה — המוזיקה נשמעה כשילוב של פרנק זאפה ומוזיקת עם שוודית, ג'אז אמריקאי וזמירות של שטייטל מזרח-אירופי. את המרכיב האחרון ניתן לייחס למאפיין לא רגיל לפסטיבל ג'אז נורדי — כל השירים היו ביידיש.

הארץ על הדרך

כשבילבי פגשה את שלום עליכם: איך קורה שהיידיש פורחת דווקא בשוודיה?

המוזיקה היתה של המלחין גאורג רידל, אחד המוזיקאים הבולטים והמוכרים בשוודיה. אבל מתברר שבכל האמור ביידיש רידל לא לבד, ובשנים האחרונות השפה זוכה לפריחה בשוודיה. אחת הסיבות לכך היא העובדה שהיידיש מוכרת במדינה כשפה רשמית, כלומר כשפת מיעוט בעלת מעמד רשמי. זאת לצד שפות של מיעוטים ותיקים אחרים במדינה: פינית, סאמי, רומאני (שפת בני הרומה) ומאנקיאלי (שפה פינית המדוברת באזור עמק הטורנה בצפון שוודיה). כפועל יוצא מכך, הממשלה השוודית מחויבת למשימת שימור היידיש.

"משום שהיידיש היא שפה רשמית יש סוכנות ממשלתית ליידיש שתפקידה לקדם את השפה", מספרת שרה שולמן, סופרת ומוציאה לאור של ספרים ביידיש בשוודיה. "לשוודים יש זכות ללמוד יידיש בבית הספר כשפת אם, גם אם היא לא שפת האם שלהם. ברדיו הציבורי יש תוכניות ביידיש, יש תוכניות טלוויזיה ביידיש והכל חלק ממכסה שהשירות הציבורי חייב לשדר".

שולמן עצמה חברה באגודה היידית של סטוקהולם. "אנחנו קהילה מאוד פעילה", היא אומרת, "הצגנו, למשל, את 'מחכים לגודו' של סמואל בקט ביידיש, ובזכות ארגון 'תרבות יהודית בשוודיה' (Judisk Kultur I Sverige) המחזה עלה בתיאטרון הדרמטי המלכותי, התיאטרון החשוב ביותר בשוודיה, קיימנו סימפוזיון ענק של יומיים על משפחת זינגר עם מומחים מכל העולם, יש מחלקת יידיש באוניברסיטת לונד (בדרום שוודיה), יש כנס יידיש עולמי שמתקיים כל שנה ויש קורסים שקשורים ביידיש בפאידיאה, מכללה שוודית העוסקת בתרבות יהודית. מעבר לכך, יש בשוודיה תיאטרון יידי כבר 120 שנה, יש מקהלה ביידיש והוצאות לאור המוציאות ספרים ביידיש. ההוצאה שלי היא אחת מהן, אבל יש גם הוצאות שירה נוספות".

צילום: Hugh Gordon

"לשוודים יש זכות ללמוד יידיש בבית הספר כשפת אם, גם אם היא לא שפת האם שלהם", אומרת שרה שולמן, חברה

באגודה היידיש של סטוקהולם. "ברדיו הציבורי ובטלוויזיה יש תוכניות ביידיש, והכל חלק ממכסה שהשירות הציבורי חייב לשדר"

שולמן היתה הרוח החיה גם במופע הג'אז של רידל. המוזיקאי נולד לאם יהודייה צ'כית ולאב סודטי-גרמני שנמלטו לשוודיה עם סיפוח חבל הסודטים לגרמניה ב-1938. במהלך הקריירה הארוכה שלו הוא כתב מוזיקה שהושפעה ממסורות מוזיקליות רבות, אבל רק בהגיעו לגיל 90 החליט לכתוב מוזיקה ברוח שורשיו היהודיים ופנה אל שולמן.

"אני אוהבת שירים ביידיש ותמיד שרתי את השירים המסורתיים, אבל בשביל הילדים שלי רציתי שירים חדשים יותר", מספרת שולמן. "כשרידל פנה אליי ואמר שהוא רוצה לכתוב מוזיקה לטקסטים ביידיש, חיברתי אותו לסופר היידי השוודי סלומון שולמן (אין קשר משפחתי — ד"ס) ויחד איתי ועם המשוררת חנה רידל, בתו של גיאורג, כתבנו את השירים החדשים שבסופו של דבר קובצו בספר שירים, שני אלבומים והצגת תיאטרון לילדים ביידיש. זה פרויקט מרתק כי הוא מציע גשר בין תרבות היידיש, התרבות היהודית והתרבות השוודית. מכיוון שכל ילד שוודי מכיר את המוזיקה של גיאורג (בין היתר הלחין גיאורג את השירים לסדרת הסרטים של בילבי — ד"ס) תירגמנו גם כמה מהשירים השוודיים המוכרים שלו. זה אחד הפרויקטים החשובים ביותר שעשינו כדי להחיות את השפה ולמשוך קהל חדש לעולם היידי. בשבילי זה היה כמו 'ללכת בגדול או ללכת הביתה', אז דאגתי שהפרויקט יגיע לבמות הגדולות ביותר. רציתי להראות, בין השאר גם ליהודי שוודיה, שלעולם היידי יש משהו ייחודי ושונה להציע. השנה אנחנו גם מועמדים לאחד מפרסי המוזיקה היוקרתיים ביותר בשוודיה".

פסטיבל הג'אז של סטוקהולם באוקטובר, עם שירים ביידיש. המוזיקאי גאורג רידל, מהבולטים בשוודיה, החליט בגיל 90 לכתוב מוזיקה ברוח שורשיו היהודיים צילום: Leo Ahmed

שולמן מספרת שגדלה במשפחה דוברת יידיש. "סבי וסבתי, דוברי יידיש ששרדו את השואה, הגיעו לשוודיה מפולין עם הסירות הלבנות (מבצע לשחרור אסירים סקנדינבים ממחנות ריכוז גרמנים לאחר מלחמת העולם השנייה — ד"ס). אבי הוא ראש אגודת היידיש בסטוקהולם והיידיש היא חלק גדול מהזהות היהודית

שלי. גדלתי על ספרות יידיש, על בשביס זינגר, י.ל. פרץ ואיציק מאנגר. אלה היו הסיפורים האהובים עליי והייתי מוקפת במוזיקה, בביטויים ובבדיחות ביידיש".

בהמשך למדה שולמן יידיש באוניברסיטת קולומביה בניו יורק. "כשהפכתי לאישה צעירה בניו יורק הבנתי עד כמה היידיש חשובה לי, וכשחזרתי לשוודיה הפכתי פעילה מאוד בסצנת היידיש המקומית. את ספר הילדים הראשון שלי כתבתי ביידיש. זה היה ב-2015, חיפשתי ספרים ביידיש בשביל הילדים של אחותי, ומכיוון שלא הצלחתי למצוא כאלו שהם גם חילוניים ומודרניים, כתבתי אחד בעצמי. כמה שנים מאוחר יותר, ב-2019, הקמתי את בית ההוצאה שלי כי ההערות שקיבלתי מהקוראים היו חיוביות מאוד. הם רצו יותר. קראתי להוצאה כפי שקראתי לספר — דאס ניסעלע".

הקהל השוודי מקבל את היידיש בטבעיות? אין התנגדות לשפה לא מוכרת שמזוהה עם העבר היהודי באירופה?

"זה היה תהליך אטי, אבל החברה השוודית מתחילה להתעניין במה שאנחנו עושים. יידישיסטים נוטים לחלום חלומות די קיצוניים, וב-20 השנים האחרונות, ובמיוחד מאז הפרויקט של שירי רידל, קיבלנו הרבה תשומת לב. היינו ברדיו, בטלוויזיה ובעיתונים. הפרויקט מצליח מאוד, כנראה מפני שהמוזיקה הזאת היא הליבה של התרבות השוודית ואנחנו לוקחים את הליבה ומוסיפים לה משהו חדש".

גם ניקולאי אולניאנסקי עומד בראש הוצאת ספרים ביידיש. ההוצאה, אולניאנסקי טקסט, מוכרת בכל העולם והוציאה לאחרונה לאור את "הארץ פוטר" ואת "שר הטבעות" ביידיש. "הקמנו את ההוצאה ב-2010", מספר אולניאנסקי. "אני ואשתי, אידה, למדנו יידיש באוניברסיטת לונד וחפשנו דרך להשתמש בשפה כשהלימודים יסתיימו. יחד עם חברה נוספת מהכיתה, לינדה גורדון, החלטנו להוציא לאור מגזין. בלימודים שלנו שמנו לב לכך שהרבה חומר שמפורסם ביידיש עוסק ביידיש. אנחנו רצינו לעשות משהו אחר — לכתוב על דברים שעניינו אותנו כמו סרטים, משחקי וידיאו, ספרים ומוזיקה. התוכן לא היה

קשור ליידיש או לתרבות יהודית. התוצאה היתה כתב העת הקטן 'Dos Bletele', שעשינו בו הכל בעצמנו — מאמרים, עריכה, גרפיקה והפצה. למרות שהיו לנו כמה מנויים, זה היה פרויקט שנועד לתרגל את כישורי השפה שלנו, וכשהרגשנו מוכנים החלטנו לקחת את ההוצאה לשלב הבא".

הספר "הארי פוטר ואבן החכמים" בתרגום ליידיש

צילום: Art: Jonny Duddle / OLNIAANSKY TE

בשלב זה אידה וניקולאי המשיכו לבדם והחלו להתמקד בספרות ילדים. הם קיבלו מענק מהמועצה השוודית לאמנות ופירסמו ארבעה ספרים. "זה היה וזה עדיין אקטיביזם טהור", אומר אולניאנסקי. "התחושה שהיידיש עומדת להתפוגג היתה קשה ממש, וידענו שהרבה משפחות מחוץ לעולם החסידי נמצאות באותו מצב. החלטנו לפרסם ספרות מודרנית ואיכותית כדי לנסות לשמור על היידיש כשפה ותרבות חיה מחוץ לעולם החסידי. כך, כאשר היידישיסטים יהפכו להורים, יהיו ספרי לימוד לילדיהם, כאשר נער יהודי יחפש את שורשיו תהיה לו ספרות נעורים, וכאשר סופרים ביידיש ייצרו פרוזה ושירה, תהיה הוצאה לאור שיכולה לפרסם את יצירותיהם. עד כה פירסמנו כ-30 ספרים ו-21 גיליונות של מגזין ספרותי שאפתני".

אילו ספרים הוצאתם לאחרונה וכמה עותקים נמכרים מהם?

"פירסמנו סופרים קלאסיים ביידיש כמו בשביס זינגר וקדיה מולודובסקי, סופרים בינלאומיים גדולים כמו ג'יי.קיי. רולינג, אריך קסטנר וג'י.ר. טולקין. פירסמנו רומנים גרפיים עטורי פרסים, שירה ופרוזה ממיטב הסופרים העכשוויים וספרי ילדים חדשים. מהדורה סטנדרטית היא 500-1,000 עותקים, אבל יש גם יוצאים מן הכלל. הארי פוטר מגיע להרבה קבוצות יעד, שכן רבים רואים בו פריט אספנים, ספר מגניב שיהיה על מדף הספרים או מתנה כיפית. הוא הודפס ב-5,000 עותקים עד כה".

כיצד אתה מסביר שמדינה בת 10 מיליון תושבים עם קהילה יהודית קטנה הפכה למעצמת יידיש?

"צריך לזכור שלמרות שהקהילה היהודית בשוודיה קטנה מספרית, היו אליה כמה גלי הגירה שהחזיקו את היידיש בחיים בתוך הקהילה. מהיהודים שהגיעו

מרוסיה הצארית ועד אלו שהגיעו מפולין בשנות ה-60. יידיש היתה חלק מסצנת התרבות השוודית-יהודית במשך זמן רב. עם זאת, כמו בשאר העולם, היידיש איבדה דור והפכה לשפת עבר ולתזכורת של כאב וסבל נוראיים, בעוד העברית הפכה לשפה של שחר חדש, ניצחון ושגשוג. העובדה שבשנת 2000 היידיש הפכה לשפת מיעוט רשמית בשוודיה תרמה כמובן לפריחה המחודשת, אבל זה לא היה קורה לולא תפסה היידיש חלק מרכזי בחייהם של יהודים שוודים רבים. זה גם עניין של עיתוי. ממשלות שוודיות השקיעו בשפות של מיעוטים בדיוק בזמן שאנשים השקיעו את הלב והנשמה שלהם ביצירת גל חדש של ספרות יידיש. וזה לא רק בשוודיה, קח לדוגמה את ארון ויסוואנת, שרצה שהילדים שלו יוכלו לקרוא 'הארי פוטר' ביידיש והתחיל לתרגם את הספר בלי לדעת אם הוא אי פעם יראה אור, או ברי גולדשטיין, שרצה לעשות משהו אחר שיצא לפנסיה והחליט לתרגם את יצירותיו של טולקין, או הסופרים הישראלים מיכאל פלזנבויס, ולוול טשרנין ואמיל קאלין שמשקיעים זמן רב בכתיבה ביידיש. אני מאוד שמח להיות חלק קטן מהאנשים שחיים ונושמים יידיש בכל העולם ונושאים את השפה אל המאה ה-21."

הספר "שר הטבעות: שני הצריחים" בתרגום ליידיש

Cover art: Volf Bulba / OLNIAANSK צילום:

גם שולמן מכירה בהיסטוריה השוודית כחלק מרכזי מתחיית היידיש הנוכחית במדינה. "משום ששוודיה לא היתה מעורבת במלחמה העולם השנייה, זו המדינה היחידה באירופה שבה היו יותר יהודים לאחר השואה מאשר לפני, והיא גם היתה אחת המדינות העשירות ביבשת. היהודים שהגיעו לכאן הביאו לשוודיה את כוכבי התיאטרון היידי, את סצנת המוזיקה היידי ואת סרטי היידיש. כל הגדולים הופיעו כאן והיתה כאן יותר תרבות יידיש מאשר ברוב המקומות בעולם."

עד כמה חשובה היידיש לקהילה היהודית המקומית?

"רוב יהודי שוודיה מגיעים ממשפחות דוברות יידיש. האירועים שלנו תמיד מלאים וברור שיש עניין גדול ביידיש. אנחנו מביאים ערך לקהילה ומוסיפים לחיים היהודיים בשוודיה. ארון אייזק, היהודי הראשון שהגיע לשוודיה לפני 250 שנה, דיבר יידיש, ואני חושבת שגם היום זו זכותו של כל ילד יהודי בשוודיה לקבל

גישה לתרבות ולשפה היידיש. יותר ויותר משפחות יהודיות מבקשות היום מורים ליידיש ואין לנו מספיק".

"שוודיה לא היתה מעורבת במלחמה העולם השנייה, לכן זו המדינה היחידה באירופה שהיו בה יותר יהודים לאחר השואה מאשר לפנייה", אומרת שולמן. "היהודים הביאו לכאן את כוכבי התיאטרון היידי, את סצנת המוזיקה היידיש ואת סרטי היידיש"

אבל מבחינת שולמן, זהו לא רק עניין היסטורי. "יש משהו בעולם היידיש שלא רק נותן לי משמעות ותכלית", היא אומרת, "זה גם משהו שאני רוצה ליצור עבור הילדים שלי. יידיש מונעת על ידי סובלנות, סקרנות ואומץ. זה מגש של רעיונות והערכים האלה טבועים בעולם היידי, זו אלטרנטיבה לעולם שהפך יותר ויותר מקוטב".

האם אין מתח בין היידיש לעברית? האם נוח לשוודים לתמוך ביידיש משום שהיא עוזרת להם להפריד בין יהודי שוודיה לבין מדינת ישראל דוברת העברית?

"זה לא נובע מהצורך להגן על המיעוט היהודי, זה משהו אחר, זה נובע מהצורך להגן על שפה בסכנת הכחדה. העברית היא סיפור אחר לגמרי. בניגוד ליידיש, היא לא מדוברת בשוודיה יותר מ-200 שנה ולכן היא לא עומדת בקריטריון של שפת מיעוט רשמית. יהודים תמיד היו רב-לשוניים ואין סיבה לבחור בשפה יהודית אחת על פני אחרת. אני לא חושבת שיש מתח בין יידיש לעברית. אנחנו פשוט שמחים ליצור תרבות איכותית עבור יהודים ולא-יהודים בשוודיה ועבור יידישיסטים ברחבי העולם. בשוודיה קיבלנו את ההכרה, ואנחנו אכן ננצל את ההזדמנויות שאנחנו מקבלים. אני רוצה שלילדי ולדורות הבאים תהיה גישה לתרבות היידיש היפה שהיתה לי גישה אליה כילדה, ושהביאה לי כל כך הרבה שמחה ואושר".

לחצו לקבלת עדכונים בנושא: